

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Хабло Оксани Юрїївни на дисертаційне дослідження Кравця Юліана Івановича на тему «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Порушення вимог кримінального процесуального законодавства є загальним поняттям щодо кримінального процесуального правопорушення, зловживання у сфері кримінального процесу та процесуальної помилки. Ці негативні явища кримінального процесу унеможливають досягнення завдань кримінального провадження, а тому як наука, так і практика мають вживати всіх заходів щодо їх недопущення та попередження.

Особливу увагу слід приділяти помилці. Хоча у будь-якій сфері діяльності людини трапляється немала кількість різноманітних помилок, втім, помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, суттєво перешкоджають досягненню завдань кримінального провадження та потребують підвищеної уваги науковців. В цьому контексті слід згадати вислів видатного харківського юриста ХІХ століття А. Ф. Коні, якому пропонували умисно порушити закон з тим, щоб штучно створити касаційну підставу у випадку виправдувального вироку присяжних. На що правник відповів: «Я головую лише третій раз в житті, помилки можливі, та, ймовірно, будуть, але робити їх свідомо я не буду...».

Поняттям помилки широко користуються у слідчій та судовій діяльності, це поняття використовується як у кримінальному процесі, так і в інших галузях права. Увага науковців і практичних працівників прикута до проблеми визначення помилок, засобів їх подолання, мінімізації негативного впливу помилок на права учасників кримінального процесу. Наукові дослідження окреслених проблем завжди актуальні, оскільки з розвитком кримінальних

процесуальних правовідносин «удосконалюються» і види помилок у кримінальному провадженні.

Викладене вище засвідчує актуальність, теоретичну і практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження, у якому на основі доктринальних положень кримінального процесу, з урахуванням правозастосовної практики розроблені механізми запобігання та усунення помилок, яких припускаються учасники кримінального провадження, що мають владні повноваження.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Вивчення дисертації та наукових публікацій здобувача свідчить про те, що правильне встановлення мети, об'єкта, предмета і завдань наукової роботи зумовило відповідну логічну структуру та уможливило здійснення усебічного й повного дослідження обраної теми у межах визначених обсягів.

При написанні роботи автор проаналізував достатню кількість джерел (248 найменувань), ґрунтовно та критично вивчив праці науковців, що дало змогу вирішити важливу наукову задачу, дати відповіді на актуальні й суттєві для науки кримінального процесу та правозастосовної практики питання, сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення механізмів недопущення помилок, яких припускаються учасники кримінального провадження, що мають владні повноваження.

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій визначається та забезпечується емпіричною базою дослідження, яку становлять узагальнені матеріали вивчення 120 кримінальних проваджень; рішення ЄСПЛ, зведені дані анкетування 126 слідчих, дізнавачів Національної поліції України, 50 науковців у Вінницькій, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Одеській, Черкаській, Чернігівській області та в м. Києві з питань розуміння помилок, їх причин та шляхів виправлення. Під час підготовки дисертації використано особистий багаторічний досвід роботи здобувача на посаді судді.

Результати наукового дослідження апробовано у виступах автора на чотирьох науково-практичних конференціях і круглих столах, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (м. Київ, 18 листопада 2022 року), засідання круглого столу «Кримінально-правові й процесуальні відповіді на виклики воєнного стану в Україні» (м. Київ, 27 січня 2023 року), міжвідомча науково-практична конференція «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 28 квітня 2023 року), засідання круглого столу «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (м. Київ, 27 жовтня 2023 року).

Отже, дисертаційне дослідження Кравця Ю. І. на тему «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» виконане на високому науковому рівні, а публікації здобувача є взаємовідповідними та відбивають зміст і сутність обраної наукової проблематики.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Кравця Ю. І. є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень теоретичних і практичних питань, спрямованих на виявлення й подолання помилок учасників, які мають владні повноваження, під час реалізації ними їхніх функцій на всіх стадіях кримінального провадження. До найважливіших положень, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

вперше:

– схарактеризовано зміст і визначене співвідношення причин та умов помилок, допущених учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження. До причин помилок належать обставини або процеси, поділені за трьома рівнями, що зумовлюють їх наявність під час реалізації своїх прав та обов'язків, знижуючи ефективність правозастосування. Натомість умовами допущення помилок учасниками кримінального провадження, які мають владні повноваження, є широкий спектр обставин, за яких можливе їхнє

виникнення;

удосконалено:

– позицію щодо виокремлення ознак слідчих помилок і розкриття й деталізації їх змісту, до яких, зокрема, належать сумлінна омана, що є наслідком активної діяльності слідчого, недотримання ним порядку провадження досудового розслідування, типовість помилок, наявність певних закономірностей у їх існуванні, що пояснюють їх причину й динаміку тощо;

– диференціювання слідчих помилок на дві групи: за змістом (гносеологічні й діяльнісні) та за формою вияву (помилки в застосуванні законодавства, неповний або цілком неправильний підбір засобів здійснення кримінального провадження);

дістало подальший розвиток:

– формулювання визначення помилки в кримінальному провадженні, згідно з яким це неправильна думка, хибне уявлення учасників кримінального провадження, що мають владні повноваження та сумлінно ставляться до своїх обов'язків, сформоване під впливом неправильного сприйняття фактичних і юридичних обставин досліджуваних подій, спричинене рівнем професійної правосвідомості, браком спеціальних знань, життєвого та/або професійного досвіду, а також особистісними рисами;

– необхідність нагляду прокурора на досудовому провадженні для забезпечення ефективного механізму виправлення помилок, допущених під час досудового розслідування, і функції судового контролю в досудовому провадженні, що дає змогу виокремити доволі широке коло судових прерогатив, які розподілено на дві групи – захисні та регуляційні повноваження суду.

А також розроблено та обгрунтовано внесення змін і доповнень до статей 22, 303, 309, 349, 370, 404, 469 КПК України.

Окрім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного Кравцем Ю. І. дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Кравця Ю. І. не викликає суттєвих зауважень. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи, викладені у загальних висновках та висвітлені в опублікованих працях здобувача.

Зроблені Кравцем Ю. І. наукові висновки мають вагому аргументацію та є належним чином обґрунтованими. Висновки дисертаційної роботи викладені автором чітко, коректно і логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації ґрунтуються на висновках дослідження. Підтвердженням достовірності наукових положень і висновків, викладених в дисертації, є належна методологія дослідження.

Дисертаційне дослідження Кравця Ю. І. виконано відповідно до розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023; пункту 14 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454); тема дослідження узгоджується з пунктами 3.4.2.14–3.4.2.16 Переліку основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 року № 30. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради НАВС (протокол від 25 жовтня 2022 року № 14) та розглянуто Координаційним бюро НАПрН України.

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується належною джерельною базою дослідження, достатніми емпіричними даними.

Отже, результати дисертаційного дослідження Кравця Ю. І., які

виносяться на захист є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними та переконливими, мають належний ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Встановлюючи завдання дисертаційного дослідження в межах окресленої мети, автор підходить до їхньої деталізації обґрунтовано та логічно, визначаючи наступні:

- розкрити поняття, систему та значення процесуальних строків на стадії досудового розслідування;

- висвітлити виникнення та розвиток законодавства про процесуальні строки в Україні та практики його застосування;

- з'ясувати досвід зарубіжних країн в питаннях законодавчого закріплення і практики застосування процесуальних строків досудового розслідування;

- охарактеризувати процесуальні строки в провадженнях про злочини;

- висвітлити строки досудового розслідування кримінальних проступків;

- розглянути інші процесуальні строки на стадії досудового розслідування;

- здійснити аналіз прокурорського нагляду за процесуальними строками на стадії досудового розслідування;

- розкрити зміст відомчого контролю за процесуальними строками на стадії досудового розслідування;

- охарактеризувати судовий контроль за процесуальними строками на стадії досудового розслідування.

Високий рівень виконання поставленого наукового завдання забезпечено належною методологією дослідження. Автором успішно застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Зокрема, діалектичний метод використано під час формулювання пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства, спрямованого на усунення помилок учасників кримінального провадження, які мають владні

повноваження; історично-правовий метод – під час аналізу еволюції окремих проблем щодо предмета дослідження в практиці учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження; логіко-юридичний – для тлумачення правових норм і категорій; догматичний – з метою вдосконалення понятійно-категоріального апарату дослідження; соціологічні методи – під час проведення анкетування слідчих, дізнавачів органів досудового розслідування, прокурорів, слідчих суддів, науковців для з'ясування їх поглядів щодо різних питань у контексті предмета дослідження; статистичні – для узагальнення отриманих наукових результатів, вивчення правозастосовної практики.

Отже, поставлені наукові завдання виконано на належному методологічному рівні, а дисертант опанував необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані дисертантом у роботі висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у законотворчій, науковій, практичній діяльності та освітньому процесі, про що свідчать акти впровадження, надані в якості додатків до дисертаційної роботи. Зокрема, у законотворчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до норм КПК України, спрямованих на усунення помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» (лист Комітету від 20 лютого 2024 року № 04-27/12-2024/39392); у практичній діяльності – можуть бути враховані Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду під час здійснення визначених законом повноважень (акт впровадження від 1 лютого 2024 року № 74/0/158-24), та у діяльності слідчих підрозділів ГУНП в Одеській області (акт впровадження від 15 січня 2024 року); у освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Складання процесуальних документів на стадії досудового розслідування», «Складання кримінальних процесуальних документів», «Судові та правоохоронні органи України» у Національній академії внутрішніх справ (акт впровадження від 13 лютого 2024 року № 2-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційне дослідження Кравця Ю. І. має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та порядку присудження ступеня доктора філософії. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів й дев'ять пунктів, висновків, списку використаних джерел (248 найменувань на 26 сторінках) і 6 додатків на 40 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 287 сторінок, з яких основний текст – 209 сторінок.

Анотація у стислій формі представляє основні тези дисертаційного дослідження, наводить перелік публікацій, в яких викладені основні результати рецензованого дослідження. Анотація викладена українською і англійською мовами.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У **розділі 1** «Теоретико-правові засади дослідження помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» міститься три підрозділи: 1.1. Історія розвитку та сучасний стан дослідження проблем помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження; 1.2. Поняття та класифікація помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження; 1.3. Причини й умови допущення помилок під час кримінального провадження. В межах цього розділу визначено, що помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, – це явище, сутність якого полягає в суперечності між неминучістю (природністю) її походження та необхідністю відповідної протидії. Окрім цього, удосконалено систему класифікації помилок, що надає розширену варіативність помилкового, хибного поведження учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження. Також визначено,

що причини помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, доцільно поділяти за трьома рівнями.

Розділі 2 «Помилки учасників кримінального провадження та способи їх виправлення на досудовому розслідуванні» складається із таких підрозділів: 2.1. Помилки слідчого й дізнавача під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і способи їх виправлення; 2.2. Помилки прокурора під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і способи їх виправлення; 2.3. Помилки слідчого судді та способи їх виправлення під час реалізації його повноважень на стадії досудового розслідування. В межах цього розділу визначено, що помилки слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, виявляються в неповноті й однобічності дослідження обставин кримінального правопорушення, недотриманні конституційних прав і свобод людини й громадянина, а також міжнародних стандартів справедливого правосуддя, порушенні кримінального процесуального закону, неправильному застосуванні кримінального закону. Запропоновано слідчі помилки поділяти на дві групи помилок: 1) за змістом – гносеологічні та діяльнісні; 2) за формою вияву – помилки в застосуванні матеріального законодавства; процесуального законодавства; неповний або повністю неправильний вибір рекомендацій щодо проведення окремих процесуальних дій чи досудового розслідування загалом. Окрім цього, здійснено аналіз окремих категорій помилок прокурора під час нагляду за додержанням законів у межах проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням і повернення обвинувальних актів.

У розділі 3 «Судові помилки під час застосування кримінального процесуального законодавства на судових стадіях кримінального провадження» містяться три підрозділи: 3.1. Поняття, причини та види судових помилок; 3.2. Проблеми виявлення, реагування та виправлення помилок на різних стадіях судового провадження; 3.3. Реалізація засади змагальності сторін кримінального процесу та внутрішнього переконання судді як основа запобігання судовим помилкам. В межах цього розділу надано перелік ознак

судової помилки, виокремлено підстави для класифікації судової помилки. Встановлено, що найпоширенішими судовими помилками, яких припускаються під час судового розгляду, є помилки під час визначення предмета й меж доказування. Визначено, що засада змагальності в кримінальному процесі є важливим елементом, що може допомогти в запобіганні судовим помилкам і забезпечити справедливість судочинства. Обґрунтовано, що з позицій основ запобігання судовій помилці важливу роль відіграє внутрішнє переконання судді, яке впливає на істинність судового акта, тим самим запобігаючи неправильному, помилковому рішенню суду.

Після кожного розділу та наприкінці дисертаційного дослідження Кравцем Ю. І. наводяться **висновки**, які відповідають завданням та меті роботи, узгоджуються з отриманими результатами, мають належну аргументацію, є обґрунтованими і характеризуються належним рівнем достовірності.

Список використаних джерел складається з 248 найменувань та включає як публікації вітчизняних науковців, так і рішення Європейського суду з прав людини та вітчизняних судів різних інстанцій.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що дисертація Кравця Ю. І. відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Кравця Ю. І. на тему «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» можуть бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування та проведення досліджень за цим напрямом, а також у практичній діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, необхідно

звернути увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту:

1. На сторінці 26 дисертації вказано, що «Окремі положення, присвячені помилці, містилися в Литовських статутах 1588 року, Правах, за якими судиться малоросійський народ (1743), а також в інших історичних документах».

На думку рецензента автору слід було б навести конкретні положення вказаних пам'яток вітчизняного права з тим, щоб показати, яких саме помилок припускалися учасники кримінального провадження, які мають владні повноваження, того історичного періоду розвитку кримінально-процесуальних правовідносин.

2. На сторінках 77–82 дисертації автор аналізує слідчі помилки та вказує такі приклади: «... час тримання особи з моменту її затримання патрульним поліцейським до прибуття слідчо-оперативної групи або ж доставлення до відділу поліції ніяк не обліковують і може тривати кілька годин...». Щодо освідування, то помилками названо те, що його «проводять з порушенням процесуального порядку його проведення, зокрема за відсутності постанови прокурора, неправильного розуміння підстав проведення освідування, що призводить до підміни цієї дії оглядом місця події, зокрема під час фіксації змивів з рук, приниження честі й гідності особи, порушення права на захист, недостатньо детальної фіксації зовнішніх ознак, травм, слідів, розмірів».

Подібний підхід прослідковується щодо помилок дізнавача. Зокрема, автор вказує, що неузгодження в КПК України призводять під час дізнання до допущення таких помилок: «1) дізнання може бути проведено з порушенням процесуального порядку та прав затриманого; 2) збирання доказів у спосіб, не передбачений КПК України; 3) порушення права на захист, відмова в різних формах у доступі до адвоката або незаконне підслуховуванню під час спілкування з адвокатом» (сторінка 96).

У рецензента виникло запитання: чи не є окремі з наведених вище прикладів (зокрема – відмова у доступі до адвоката; підслуховування під час

спілкування з адвокатом; збирання доказів у спосіб, не передбачений КПК України) кримінальним процесуальним правопорушенням, а не помилкою? За якими критеріями Ви розрізняєте ці форми порушення/недотримання вимог кримінального процесуального законодавства?

Втім, перелічені зауваження і побажання мають дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичною значущістю одержаних результатів, а також за авторськими публікаціями ця робота є вагомим внеском в розвиток вітчизняної науки в галузі кримінального процесу.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Кравця Ю. І. на тему «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертація Кравця Юліана Івановича на тему «Помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, що сприяють розробленню інституту помилок, яких припускаються учасники кримінального провадження, що мають владні повноваження з метою розроблення механізмів унеможливлення їх здійснення.

2. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів дисертація Кравця Ю. І. відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою

Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 03.05.2024 р. № 507), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами й доповненнями від 31.05.2019 р. № 759) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами й доповненнями від 03.05.2024 р. № 507), а її автор – Кравець Юліан Іванович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Оксана ХАБЛО

